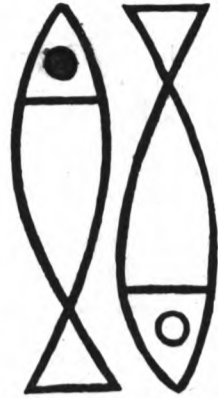

OPBOUW

WEEKBLAD TOT OPBOUW VAN HET GEREFORMEERDE LEVEN

uitgave van de gereformeerde persvereniging „opbouw”

Adres redactie: ds. H. Amelink, Waal 5, Langerak (Z.-H.)

Administratie: Drukkerij Steenberg, Slotlaan 220, Zeist

Na de vloed

(2)

Eeuwige lente?

Men heeft wel eens gevraagd: waren de jaren vroeger even lang als de onze, gezien de hoge leef-tijd van de „voorouders”.

Voorlopig zouden we daaraan vast willen houden.

Maar stel eens dat God de leef-omstandigheden, de levensomstandigheden ingrijpend had gewijzigd?

In elk geval lezen we, dat God had beloofd: voortaan zullen, zolang de aarde bestaat, zaaiing en oogst, koude en hitte, zomer en winter, dag en nacht, niet ophouden (Gen. 8:22).

Wij — en met ons de hele wereld — zijn gewend aan die constante wisseling van jaargetijden en van dag en nacht. Deze orde is zo onverbreekbaar, dat God door Jeremia laat zeggen: indien gij Mijn verbond aangaande de dag en de nacht kunt verbreken, zodat er geen dag en nacht zou zijn op hun tijd... (Jer. 33:20) En even verder heet het: Indien Ik Mijn verbond aangaande de dag en de nacht, de verordeningen van hemel en aarde, niet heb vastgesteld... (Jer. 33:25).

Intussen moeten we ons afvragen waarom God zo nadrukkelijk vaststelt: voortaan zullen... Was er een speciale reden, waarom God de voortduur der seizoenen enz. garandeerde?

En zo ja, was die reden gelegen in de voorafgaande zondvloed, of was er een andere reden? Was die wisseling van seizoenen er vóór de zondvloed ook al? Of was 't toen zoiets als „eeuwig lente”?

In sommige streken van de wereld is het heel gewoon dat er twee of meer oogsten per jaar worden binnengehaald.

Amos schildert een gouden toekomst: Zie, de dagen komen... dat de ploeger zich aansluit bij de maaiër en de druiventreder bij hem die het zaad strooit (Am. 9:13).

En de beschrijving van het nieuwe paradijs, de nieuwe aarde verhaalt van boomte... dat twaalf maal vrucht draagt, iedere maand zijn vrucht gevend... (Openb. 22:2).

Gingen de mensen daarom langer mee — was dat nog een paradijsrestantje?

Ondoorzichtige voorhangstels

In dat geval betekende een nieuwe ordening (voortaan seizoenen enz.) tegelijk een zekere beteugeling van de intensiteit der zonde; nieuwe klimatologische omstandigheden brachten dan verzwaring van de levensomstandigheden (de arbeid) en verkorting van de levensduur met zich mee.

Daar past dan heel goed de herhaling van de belofte inzake de gegarandeerde voortzetting van het menselijk geslacht bij (9:1), zij het dat de generaties elkaar sneller opvolgen.

Men heeft de belofte „voortaan zullen...” dan ook wel zó uitgelegd: zomer en winter enz. zullen voortaan geen sabbath, geen rust hebben. En men verstaat dat dan zo: als 't op 't ene deel van de aarde zomer is, is 't ergens anders winter. Als voor de één de nacht is aangebroken, begint ergens elders op de wereld voor een ander de dag.

Deze exegese is aantrekkelijk. Al mogen

we één groot bezwaar niet verhelen: in het oude oosterse wereldbeeld is de aarde in feite een platte pannekoek, terwijl bovengenoemde exegese uitgaat van de (vooronderstelde) wetenschap dat de aarde bolvormig is: wij kunnen begrijpen dat het op de ene plaats zomer is en op de andere winter. Maar de Oosterling, de Bijbelschrijver en -lezer van toen??

Vergaren we de gegevens uit Gen. 7 en 8 dan blijkt, dat de zondvloed meer dan een jaar duurde, let maar op de tijdsbepaling in 7:10 en 8:14.

Dit jaar is inderdaad een soort breukvlak: er was geen „zaaiing en oogst, koude en hitte, zomer en winter”.

Je zou dus ook kunnen zeggen: de bestaande orde werd doorbroken en na de zondvloed hersteld.

Maar in datzelfde rijtje staan aan het eind ook „dag en nacht”, en de vraag moet dus wel rijzen: werd ook die orde van dag en nacht door de zondvloed een jaar lang doorbroken?

Die vraag klemt te meer omdat de Israëliet in Gen. 1:14 v.v. las Gods scheppingswoord op de vierde dag: dat er lichten zijn aan het uitspannel des hemels om scheiding te maken tussen de dag en de nacht, en dat zij dienen tot aanwijzing zowel van naaste tijden als van dagen en jaren... enz.

Met andere woorden: werden die lichten tijdens de zondvloed gedooft? Of verduisterd? Fungeerden zij niet meer „om scheiding te maken tussen dag en nacht”?

Maar het zondvloedverhaal wordt juist weer wel beschreven in „kalendertermen” (7:10, 12, 17, 24; 8:4, 5, 6, 10, 12, 14). Zij het, dat niet — als in Gen. 1 — gesproken wordt van wisseling van dag en nacht.

Een definitieve oplossing lijkt dan ook bijzonder moeilijk, zo niet onmogelijk. Opnieuw zouden we willen concluderen: wat zich afspeelde vóór de zondvloed is als het ware aan onze directe waarneming onttrokken door een gordijn — en de situatie voor de zondeval zelfs door een dubbel gordijn.

En dan hebben wij nog niet eens de derde catastrofe in rekening en ter sprake gebracht: de spraakverwarring!

Op weg naar Nimrod

Een ander opmerkelijk verschil tussen Gods zegen in het Paradijs (Gen. 1:28 v) en na de zondvloed (9:1) betreft de verhouding tussen mens en dier. De goede verstandhouding zoals die in het Paradijs bestond is (voorlopig) verdwenen.

Wonderbaarlijk mooi wordt Gods scheppingsvreugde beschreven in Gen. 2: „ook bracht Hij het (nl. de dieren) tot de mens om te zien hoe deze het noemen zou; en zoals de mens elk levend wezen noemen zou, zo zou het heten...”

We zien Gods blik vol verwachting heen en weer gaan tussen de mens, de kroon van Zijn schepping, en het dier.

Maar die Paradijs-verhouding wordt na de vloed verstoord.

De mens verliest niet alleen zijn vanzelfsprekende autoriteit, maar bovenal het vertrouwen. Vrees en angst, en daarmee instinctief wantrouwen, doen hun intrede in de we-

reld: „en de vrees en de schrik voor u zij over al het gedierte der aarde en over al het gevogelte des hemels en alle vissen der zee...”

Weér een verbroken contact, weér een gebroken verhouding.

Nu geen naamgeving, een doorgronden en benoemen in goede verstandhouding, maar een relatie van vrees: „al wat leeft zal voortaan de mens schuw uit de weg gaan... de band tussen mens en dier is daarmee verbroken, het dier vreest de mens, de mens is niet meer zijn leiding-gevende meester, hij verleert het, de dieren te verstaan, en deze wijken schuw voor hem terug”.

't Zal tijd, geduld en moeite kosten voor iemand weer van „huisdieren” kan spreken. En dan nog maar in beperkte mate.

't Maximum dat te bereiken valt, bereikt de dierentemmer. Maar 't woord spreekt al voor zichzelf...

Misschien is dat 't gevolg van nog een verandering. Want God vervolgt: „...in uw hand (macht) zijn zij gegeven. Alles wat zich roert, wat leeft zal u tot spijs zijn; Ik heb het u alles gegeven evenals het groene kruid...” (9:2).

De dieren mogen den mens voortaan tot voedsel dienen. Weliswaar mocht hij voorheen het dier gebruiken als offer en voor 't vervaardigen van kleding, maar daarmee was zelfs al iets van de paradijsverhouding verstoord. Nu echter wordt de mens pas goed hun vijand — een Nimrod, geweldig jager (10:9) staat als voorbeeld.

De dieren mogen de mens tot voedsel dienen — misschien zijn het de veranderde klimatologische omstandigheden, die een aanvulling van het rantsoen nodig maken.

Weg met „Nimrod”

Dat de paradijsverhouding op dit punt grondig verstoord is, blijkt overduidelijk uit de inhoud van latere profetieën.

Eerst het Messiaanse vrede-rijtje zal 't herstel van de geschonden verhoudingen volledig brengen en het woord „vrede” zal dan weer zijn volle diepe zin hebben: „dan zal de wolf bij het schaap verkeren en de panter zich neerleggen bij het bokje, het kalf, de jonge leeuw en het mestvee zullen tesamen zijn, en een kleine jongen zal ze hoeden...” (Jes. 11:6-9).

Trouwens, niet alleen op dit punt zal 't Messiaanse vrede-rijtje het Paradijs weer herstellen. In bewoordingen, ontleend aan de dagelijkse levenservaring, voorzegt Jesaja ook iets over de levensduur van de mensen op de nieuwe aarde: „daar zal niet langer een zuigeling zijn, die slechts weinige dagen leeft, noch een grijsaard die zijn dagen niet vol-eindigt, want een jongeling zal als honderdjarige sterven; zelfs de zondaar zal eerst als honderdjarige door de vloek getroffen worden” (Jes. 65:20, vgl. 65:23).

En in datzelfde verband: de wolf en het lam zullen tesamen weiden en de leeuw zal stro eten als het rund, en de slang zal stof tot spijs hebben; zij zullen geen kwaad doen noch verderf stichten op gans Mijn heilige berg, zegt de HEERE (Jes. 65:25).

De vrees, het wantrouwen, de vijandschap, die naar alle kanten zijn uitgezaaid, zullen gelukkig van tijdelijke aard zijn!

E. R. Postma - Breukelen

KERKELIJK *Leven*

Berkouwer en het tweede Vaticaans Concilie

(2)

De vernieuwing

Het is niet doenlijk in kort bestek een beeld te geven van de uitvoerige en zorgvuldige analyse van de gedachten en de discussies van de r.k. theologen, welke prof. Berkouwer geeft in zijn „Nabetrachting op het Concilie”. Op één ding willen we de aandacht richten. Dat is de vernieuwing in de r.k. kerk. Deze heeft op het concilie een bijzondere rol gespeeld. We kunnen zeggen de relatie tussen de zogenaamde nieuwe theologie, misschien kunnen we beter zeggen het „nieuwe catholicisme” en het concilie was bijzonder nauw. Deze nauwe relatie tussen dit nieuwe catholicisme en het concilie was door prof. Berkouwer reeds in zijn eerste boek over het concilie tot uitdrukking gebracht. De titel van zijn eerste boek plaatst deze relatie op de voorgrond. Het Concilie en de nieuwe theologie. Het ging Berkouwer in zijn eerste boek er voornamelijk om dit aspect van het concilie in het licht te stellen. In zijn tweede boek gaat hij daarmee verder. Hij zegt in het „woord vooraf” van zijn tweede boek, dat ook na het concilie de vraag naar de relatie tussen concilie en theologie op duidelijke wijze van grote betekenis is gebleven. Een prognose is niet te geven. Hij wil slechts enigszins informeren over een complex van gegevens in een nieuwe situatie waarin allerlei factoren een rol spelen, factoren die lang niet alle doorzichtig zijn geworden.

Van die factoren die niet doorzichtig zijn geworden noemen wij alléén de rol van de man die het initiatief heeft genomen tot het bijeenroepen van dit concilie, paus Johannes XXIII. Helemaal onverwachts heeft deze paus op 25 januari 1959 meegedeeld een concilie bijeen te roepen. Berkouwer schreef, dat iedereen binnen en buiten de r.k. kerk zich afvroeg wat de werkelijke bedoeling was van de paus met het bijeenroepen van dit concilie en wat het zou betekenen voor de r.k. kerk. Deze vragen waren begrijpelijk. Immers het eerste Vaticaans Concilie van 1870 was geëindigd zonder een aanwijzing dat een ander, een volgend concilie te eniger tijd nodig zou zijn. Daar kwam nog bij dat met de afsluitende formulering van de leer van de pauselijke onfeilbaarheid in 1870 de kerk zichzelf met het oog op de toekomst scheen te hebben geplaatst onder de gegarandeerde leiding van de „plaatsvervanger van Christus”. Wat kon dan worden bedoeld met het bijeenroepen van een nieuw concilie?

Paus Johannes

Het antwoord op deze vraag is nauw verbonden met de persoonlijkheid van paus Johannes. Hij was de leeftijd van tachtig jaar reeds voorbij toen het concilie op 11 oktober 1962 werd geopend. Met zeldzame vitaliteit en een enorm élan voor een man van deze leeftijd, nam hij dadelijk de persoonlijke leiding van de voorbereidingen voor het concilie op zich. Een ongewoon mens.

Het bijeengeroepen concilie droeg direct het stempel van zijn persoonlijkheid. Hij heeft eens gezegd dat hij sedert zijn kinderjaren niet anders wenste te zijn dan een gewone herder, een gewone pastoor. Hij was, zoals men dat gezegd heeft, een man met een warm

hart, een priester met een ijver voor de zielen. Natuurlijk betekende die wens herder, pastoor te zijn, dat hij wenste een pastoor van de r.k. kerk te zijn.

Meer niet en anders niet. Paus Johannes was een trouw r.k. geestelijke en zijn warme hart en zijn ijver voor de eenheid der christenen betekende helemaal niet dat hij enige kritiek had op de pretentie van de r.k. kerk, dat zij alleen de enige ware kerk van Christus was. Maar, schrijft Berkouwer, dit weerhield hem niet van het kijken door de vensters van Rome naar de verdeelde kerken en de verscheurde wereld. De gelijkenis van de goede Herder, Die slechts één kudde onder één Herder zag, was de gelijkenis die hoofd en hart van Johannes vervulde. Hij heeft gezegd volgens Berkouwer, dat van deze gelijkenis „stralen van hemels licht” uitwaaiëden en schenen naar alle volken die nog geen christenen waren. Zij verkondigen de dageraad van het komende oecumenische concilie dat alreeds een mysterieuze verwachting en een sterk verlangen onder de christenen deed ontstaan over de hele wereld.”

Paus Johannes had een wereldwijde visie. Dit kenmerkte hem. Maar wie zal ooit precies weten wat hem voor ogen stond toen hij dit concilie bijeenriep en toen hij het een oecumenisch concilie noemde? Wat stond hem voor ogen toen hij het woord oecumenisch in deze samenhang gebruikte? Hij was volgens Berkouwer ver van de hang naar wereldontkenning en wereldmijding. Hij was diep overtuigd dat de verantwoordelijkheid van de kerk zich niet alleen uitstreckte tot de redding van de mens, maar dat de kerk verantwoordelijkheid had ten aanzien van „de groeiende noden van de mensheid en voor de zorgen en lasten van dit sterfelijke leven”. Zijn bezorgdheid voor heel het menselijke bestaan doet de vraag rijzen of de rol die hij aan het concilie had toegedacht niet moest meespelen in deze bezorgdheid. Nadat de paus het concilie had bijeengeroepen, vroeg men zich af of hij werkelijk het plan had een volledige aanval in te zetten in de richting van een hereniging op de wijze van het concilie van Lyon van 1274 en dat van Florence in 1439 waar de verdeeldheid tussen Oost en West in het centrum van de belangstelling had gestaan. Bestond er een verbinding tussen Johannes' „oecumenisch” concilie en de oecumenische beweging? Was de achtergrond van Johannes' verrassende plan werkelijk het visioen van de éne Herder en de éne Kudde? Begrijpelijk dat het concilie zulke vragen deed ontstaan en het feit, dat zijn aankondiging nieuwe belangstelling deed ontwakken voor de zichtbare eenheid van de kerk was helemaal niet verrassend. Hereniging was inderdaad een van de perspectieven en visioenen die de verbeelding van de paus bezig hielden. Ongetwijfeld lag in het feit dat het concilie werd gehouden een geweldig appèl tot eenheid. Van het begin van zijn pontificaat af gaf Johannes bij herhaling bewogen uitdrukking van zijn hoop op eenheid. Zijn besluit om een secretariaat voor Kerkelijke Eenheid in te stellen was eenvoudig een deel van deze visie.

Herenigingsconcilie?

Toch zouden we mistasten als wij dit concilie zouden zien als een herenigingsconcilie. Dit is duidelijk uit het feit dat Johannes in zijn eerste rondschraven over het concilie opmerkte dat het concilie in de eerste plaats zich moest gaan bezighouden met de interne vraagstukken van de r.k. kerk. Cardinaal Bea zeide met nadruk dat de paus met „oecumenisch” bedoelde een concilie van al de bisschoppen van de bewoonde aarde die verbonden waren aan de stoel van de heilige Petrus! Mogelijk, dat zoals Berkouwer schrijft, in de

gedachten van Johannes er een zeer nauwe verbinding bestond tussen het interne leven van de kerk en de toekomst van de kerken. Hij heeft deze verbinding onder woorden gebracht toen hij in dat rondschraven verklaarde over het concilie: „Het zal een heerlijke tentoonstelling zijn van waarheid, eenheid en liefde. En wij moeten vertrouwen, dat zij die van de apostolische stoel gescheiden zijn door deze tentoonstelling er toe zullen worden gebracht zichzelf bewogen te voelen om de eenheid te zoeken en te realiseren welke Jezus Christus zo hartstochtelijk van zijn hemelse Vader heeft begeerd.”

Hij was van mening dat deze eenheid uitsluitend te vinden was in de r.k. kerk, „verbonden met de stoel van het heilige Petrus”.

We zijn geneigd te denken dat Johannes een oprecht en goedbedoelend r.k. geestelijke was. Vol goedbedoelde verwachting. Vol geloof in het catholieke stelsel waarover we in ons vorig artikel hebben geschreven. Vol geloof ook dat de r.k. kerk verplicht was te zoeken naar een vernieuwing van eigen innerlijk leven zo dat zij meer geloofwaardig zou worden in de ogen van de afgescheiden broeders.

Tot de niet roomsen zei hij: „Sta ons toe in ons intens verlangen, u broeders en zonen te noemen; sta ons toe te hopen dat met vaderlijke liefde wij ons zullen mogen verblijden in uw terugkeer.”

Hij was en bleef in al zijn bewogenheid voor het zoeken van de zichtbare eenheid van de kerk, de overtuigende r.-katholiek. De woorden die hij gebruikte maken het meer dan duidelijk. Terugkeer was zijn geliefde term. Broeders en zonen zei hij. Hij was en wilde zijn de „heilige Vader”!

Hij liet geen ruimte voor misverstand omtrent zijn overtuiging op dit punt dat de r.k. kerk „de schat der waarheid” bezat en dat Jezus Christus aan haar „het onfeilbaar leergezag” had toebetrouwd. Wij zijn geneigd als wij alle franje er afdoen, te zeggen: hij was een hartelijke, rooms-naïeve, welwillende, goedbedoelende oude geestelijke, die van de diepste motieven van de evangelische weg tot God in Christus, weinig begrip heeft getoond.

Dialogo?

Berkouwer verklaart zelf in zijn eerste boek over het concilie, dat de paus grote nadruk legde op de bisschop van Rome als het hart van de zichtbare eenheid van de kerk. In de Oosterse kerk ontstond een sterke negatieve reactie op het concilie. Daar werd opnieuw onderstreept dat de pauselijke stoel de grote belemmering was op de weg naar hereniging. De breuk met de protestantse kerken is voor Rome veel gecompliceerder. Deze breuk was diep. Bovendien is zij dieper geworden door een lange controverse met het „damnamus” (wij veroordelen) tegenover de geschriften der reformatoren en het „anathema sit” (vervloekt) dat het concilie van Trente over de centrale punten van de reformatorische belijdenis heeft uitgesproken.

Er is niets openbaar geworden in alles wat van het concilie tot nu toe bekend is, dat wijst op een verlaten van het r.k. standpunt ten aanzien van haar dogma's. Wel was er meer bereidheid om waarnemers van buiten de kerk toe te laten, uit te nodigen zelfs. Er was bereidheid tot een **dialogo**. Dialogo is een term die moeilijk te omschrijven is in deze samenhang. Berkouwer zelf zegt: niets is moeilijker dan de term „oecumenische dialogo” te omschrijven!

Voor sommige concilie-leden bevatte deze term een lichte dreiging van relativisme. Berkouwer zegt, dat de moeite met deze vrees voor een dialogo, een gesprek, is dat het alternatief is: **monoloog**!

Monologen zijn alleenspraken. Monologen zijn gewoonlijk mensen, die bang zijn om zich met het evangelie te laten leiden naar een echte ontmoeting met anderen. Mij dunkt dat is waar.

Niet alleen voor de r.k. mensen, maar ook voor ons.

J. Meester - Amsterdam

De klop op de deur

Annètte Goldeweijn, een klein meisje nog, lag in bed. Ze had de toren van de Oude Kerk in de verte twaalf uur horen slaan. Het nieuwe jaar was begonnen. Amsterdam, 1 januari 1858.

Dit is het begin van het verhaal, dat Ina Boudier-Bakker haar lezers vertelt. Het is voor lezers en televisiekijkers (die met de trouwerij van Annètte en Frederik begonnen) een boeiend verhaal waarin drie generaties van een Amsterdamse familie de revue passeren en dat na de Eerste Wereldoorlog eindigt. Enige jaren geleden hebben duizenden naar de televisiebewerking van John Galsworthy's Forsyte Sage gekeken. Vorig jaar kwam er een bewerking van „de kleine zielen” van Louis Couperus. Dit jaar: „de klop op de deur”.

Het was de klop van het wereldgebeuren op de deuren van het besloten en intieme familie- en gezinsleven. Ook op de deur van het hart van de mens.

De arbeiders, die voor hun rechten opkwamen, de vrouwen, die naar emancipatie streefden, de politieke tegenstellingen en oorlogen in Europa, veranderingen van levensstijl, de beursberichten en nog meer vormden deze klop van een veranderde en veranderende wereld, die in steeds sneller tempo op de deuren hamerde.

Pieter Craets en zijn tijdgenoten stonden scherp afwijzend tegenover deze nieuwe tijdgeest. Hun antwoord op „de klop op de deur” was dan ook: „Doe de deuren dicht en hebt elkaar lief.”

Bij alle aandacht voor het gieren van de wind buiten, de onsteltenis over de problemen van de tijd, werd die tijdsproblematiek eigenlijk ontweken. De jongere generatie reageerde anders: „Open de deur!” De kinderen Craets gingen een andere weg.

Op zeer fijnzinnige wijze vertelt Ina Boudier-Bakker van de verhouding van ouders en kinderen en van de pijnlijke ervaring van het uit elkaar groeien van gezinsleden. De totaal verschillende reacties op „de klop op de deur” bracht de ouderen in de moeilijke situatie van het ouder worden en het eenzaam achter blijven in een wereld, die zij niet meer begrepen en die hen niet meer nodig had.

De genoemde boeken van Ina Boudier-Bakker, John Galsworthy en Louis Couperus zijn in het begin van deze eeuw geschreven en beschrijven voornamelijk het familieleven gedurende de tweede helft van de vorige en het begin deze eeuw. De geest van die tijd, de Victoriaanse tijd, vormt dan ook de achtergrond van het beschreven familieleven.

West-Europa nam gedurende die tijd in de hele wereld een overheersende positie in. De toenemende industrialisatie en de vooruitgang op het terrein der natuurwetenschappen en der techniek, de bloeiende handel met de koloniën en het militair machtsvertoon stimuleerden het vooruitgangsgeloof. De Europese cultuur triumfeerde in de hele wereld en haar politieke hegemonie manifesteerde zich vrijwel overal.

Niet voor niets wordt deze tijd de naam „la belle époque”, het mooie tijdperk, gegeven. Voor de arbeiders is het overigens nooit een mooie tijd geweest, maar wel voor een kleine, bevoorrechte groep, die van het leven genoot en op „het volk” neerkeek.

Het eind van de vorige eeuw en het begin van deze eeuw vormden een hoogtepunt van een burgerlijke cultuur. Wat daar onder verstaan moet worden is niet altijd duidelijk. Het brengt een kompleks van levensstijlelementen tot uitdrukking: besef van orde en

plicht, van tijd en geld, van uiterlijk goede zeden en fatsoen. Ook het puritijnse en het zelfgenoegzame, de voorzorg en het overleg ter vergroting van de bezittingen, vaak gepaard gaand met een tekort aan geestelijke aspiraties, horen erbij. Het was een burgerlijke levensstijl, die gefundeerd was op een geloof in het aardse leven. Men denken bijv. aan de figuur van Soames uit „De Forsyte Sage”. De geestelijke vader van de Forsytes schreef in een inleiding op zijn bekende roman: ze aanbaden het bezit en het eigendom en kanoniseerden de hypocrisie.

De Europese hoogmoed kon krasse vormen aannemen, omdat het tegenwicht, de dreiging van een afnemende Europese overheersing in de wereld, ontbrak. Degenen, die twijfelden aan de het voortduren van de unieke positie van West-Europa werden tot kultuurpessimisten gerekend.

Maar de wereldoorlogen wierpen hun schaduwen vooruit...

De unieke bloei en de overheersende positie van West-Europa werden in de schaduw gesteld door even unieke instortingsverschijnselen der wereldoorlogen. De Europese cultuur bleek in haar immense bloei een verhoogde kwetsbaarheid te vertonen.

Het behoort tot het paradoxale van de twintigste eeuw, dat de vooruitgang op het terrein van de natuurwetenschappen en van de techniek samen vielen met een vervaging van het toekomstbeeld van de westerse mens.

Maakte aan het eind van de vorige eeuw een „krisis der zekerheden” zich van nog slechts enkelen meester (vnl. enkele kunstenaars), het afnemend vertrouwen in de goed lopende vooruitgang van de westerse cultuur werd steeds meer algemeen. Een „fin-de-siècle-stemming” ontstond.

Lodewijk van Deyssel heeft dit als volgt onder woorden gebracht: „Hooft gij de klokken niet luiden, met lange bange tonen, door de nacht van het einde der eeuw?”

De gespleten geest van dit tijd, tot uiting komend in een materiële bloei enerzijds en een bedreiging ervan gepaard gaande met een geestelijke uitzichtloosheid anderzijds, openbaarde zich in het familie- en gezinsleven en in het persoonlijke leven.

In de genoemde romans van Ina Boudier-Bakker, Couperus en Galsworthy hebben we te maken met welgestelde en aristocratische families. Voor hen heerste er een zekere maatschappelijke onbedreigdheid. Voor hen: „la belle époque”. Althans wat de materiële kant betrof. In deze grootsheid toonde zich echter tegelijk de misère, de geestelijke uitzichtloosheid.

Binnen de hechtheid van het familieleven kwamen op schrijvende wijze de individuele eenzaamheid, het geestelijk tekort naar voren, waarvan de mensen zich in het leven

van alledag gewoonlijk slechts vaag bewust waren.

enerzijds... anderzijds...
weelde en armoede
levensgenot en levensmoeheid.

Tegen de achtergrond van het toenmalig wereldgebeuren en geestelijk klimaat moet het individuele mensenleven geplaatst worden. Vergeleken met het grote wereldgebeuren wordt het individuele mensenleven en mensenleed vaak verwaarloosd.

Er bestaat over het algemeen in de wetenschappen te weinig belangstelling voor het boeiende weefsel van historische achtergrondproblematiek en menselijke voorgrondproblematiek.

Het grote wereldgebeuren en het individueel menselijk lot.

Treffend is bijv. de uitspraak van C. G. Jung: „Wanneer wij de geschiedenis van de mensheid beschouwen, nemen wij slechts de uiterste buitenkant der gebeurtenissen waar, en deze dan nog verwrongen in de troebele spiegel der traditie. Wat echter eigenlijk is gebeurd, onttrekt zich aan de vorsersblik van de historicus, want het eigenlijke historische gebeuren ligt diep verborgen, door allen geleefd en door niemand bespied.”

Afgezien van het feit, dat televisie-uitzendingen belangstelling bij de kijkers kunnen oproepen en de boekenverkoop kunnen bevorderen, doet zich de vraag voor waarom er voor de genoemde romans en televisie-uitzendingen zoveel belangstelling bestaat. Is het een stukje romantiek? Spreekt het tot het gevoel en tot de verbeelding van de mensen? Is het misschien ook interesse voor een stukje verleden van eigen familieleven waar ouders en grootouders over vertelden? Spreekt de levensstijl, alsmede de vaak daarmee samenhangende innerlijke beschaving, misschien aan? Of moeten wij deze vragen uiteindelijk meer naar de achtergrond schuiven en de titel „de klop op de deur” serieuzer gaan nemen.

Ook wij leven in een ten einde lopende eeuw.

Wij leven nog steeds in een tijd met technische mogelijkheden, die een groots toekomstperspektief openen en die een weldenkend mens eveneens doen doorvragen naar de dreigende gevolgen van de steeds langer wordende schaduwen van wat wij nog altijd „vooruitgang” en „welvaart” plegen te noemen.

Ook nu openbaren zich binnen de horizonten van wereldgebeuren en levenservaring, grootsheid en tragiek!

Ook wij worden gekonfronteerd met de klop op de deur en deze uitdaging vraagt om een antwoord.

Ook vandaag zijn er mensen, die zeggen: „deuren dicht” en anderen, die zeggen: „deuren open”.

Een andere kant van deze zaak is, dat het intieme gezinsleven wellicht aanspreekt. Het gezin heeft in de loop van de tijd andere relaties met de samenleving gekregen. Uitgaansgelegenheden zijn er volop en bepaalde gezelligheidsfuncties, die het gezin vroeger vervulde, worden tegenwoordig door andere instellingen vervuld. Daar is op zichzelf geen kwaad woord van te zeggen, als het gezin op beslissende momenten zijn centrale functie van „vluchtheuvel” maar behoudt. Het moet de plaats in de samenleving zijn waar men ongevraagd steeds op terug kan vallen.

Het mijden van relevante vragen van de tijd waarin men leeft is zinloos. Maar de vraag is: hoe staat men in zijn tijd? Er zijn allerlei onderwerpen, die tot kleur bekennen dwingen, terwijl dit laatste erg moeilijk blijkt te zijn. Veel mensen antwoorden dan ook niet zelden: „ik weet het niet meer”. Ook gereformeerden, vaak afkomstig uit een traditioneel denkend milieu en een pakket tra-

Vervolg op pag. 202 - 1e kolom

H. E. S. Woldring - Amsterdam

POST TENEBRAS LUX — NA DE DUISTERNIS HET LICHT

Bij het overlijden van Tini Kok

Geen program

In de huiskamer van „Het Roefje” in Leersum, waar Tini Kok met haar zuster een aantal gelukkige jaren heeft mogen doorbrengen, hangen aan de wand en tegen het raam enkele spreuken, die stuk voor stuk van betekenis zijn geweest voor het leven en werken van Tini Kok, die op donderdag 1 oktober vrij plotseling is overleden. De eerste spreuk luidt: „Bij het concert des levens krijgt niemand een program.”

Ook Tini Kok heeft nooit zo'n program gehad.

Telkens waren er ook in haar leven dingen, die een streep door de rekening betekenden, die grote veranderingen in haar leven brachten. Wanneer ze zelf een program had kunnen samenstellen, had ze het misschien wel anders willen hebben. Maar ook al ontbrak dat program, zij heeft zich in geloof neergelegd bij alles dat verandering in haar leven bracht. Misschien ook heeft ze voor zich zelf helemaal geen program gehad of willen hebben. Zij kón, om één ding te noemen, schrijven, maar ze heeft het niet eens zo veel gedaan. In het begin van de twintiger jaren publiceerde zij enkele verhalen en schreef ze een boek. De brieven van de uitgeversmaatschappij liggen nog in haar bureau; wel een teken, dat die publicaties iets voor haar hebben betekend, want ze was zorgvuldig in het bewaren van allerlei dingen, zoals brieven, gedichten, knipsels, citaten enz. Gedurende ongeveer 20 jaar schreef ze regelmatig in „Bouwen en Bewaren”, het blad van de Meisjesbond. Ze verzorgde verschillende rubrieken, ze besprak veel boeken, ze beantwoordde talrijke vragen, ze schreef verscheidene meditaties (één ervan wordt in dit nummer van „Opbouw” nog eens opgenomen). En toch, wanneer je dit alles overziet, krijg je de indruk, dat ze met haar uitzonderlijke gaven meer had kunnen doen, meer had kunnen schrijven. Wanneer je daar met haar over sprak, dan moest ze daar niet veel van hebben. Ze had levenswijsheid en een prachtige woordkeus, maar ze dacht, dat ze het niet kón. Ze dacht gering over zich zelf, misschien wel té gering...

En wat die veranderingen in haar leven betreft, wat is de kerkelijke strijd niet van grote betekenis voor haar geweest. Ze wist haar plaats, in 1945 en in 1969, ze wilde gewoon gereformeerd blijven en daarom koos ze tégen de onschriftuurlijke bindingen en tégen het onrecht. Maar dat alles betekende in 1945 voor haar meteen het einde van wat ze als haar levenstaak zag. Haar werk voor de Meisjesbond, dat ze vanaf het begin met zoveel liefde had gedaan, werd wel niet geheel afgebroken, maar toch wel aanzienlijk versmald. Wat een mogelijkheden zag ze zich door haar keus ontnomen!

Blij is ze geweest, dat ze toch aan het jeugdwerk verbonden kon blijven. Zó gaf ze na de Vrijmaking haar krachten aan de opbouw van het werk van de beide jeugdbonden. Ze heeft in de jaren na 1945 hard gewerkt, niets was haar te veel. Ze was geen bestuurslid, maar ze wist met wijsheid haar gedachten door te geven.

Het duurde niet lang. Spoedig kwamen er weer moeilijkheden. In 1956 verbrak het bestuur van de Meisjesbond de band met Tini Kok. Ik wil er niet veel van zeggen. Alléén dit: Ze heeft eronder geleden, ook al heeft ze weinig geklaagd. Het heeft haar pijn gedaan, dat dit werk van haar werd afgenomen. Méér pijn dan de versmalling van haar werkzaamheden door de Vrijmaking. In haar citaten-schrift vond ik deze woorden: „Iets, dat ons van de Vader toekomt, mogen wij niet met een „geweigerd” er op terugzenden.” Zó heeft ze ook voor zich zelf getracht om hetgeen

haar van de Vader toekwam, te aanvaarden. Er over héén gekomen is ze echter nooit. Ze kon er moeilijk over spreken. Niet alles slijt!

Wat was ze blij, dat ze het werk voor de Jongelingsbond kon blijven doen. Ze was blij met de samenwerking tussen haar en het bestuur. En wij waren blij met haar. Wat een gesprekken hebben we met haar gehad over allerlei zaken en wat hebben we genoten van haar gevatheid, van haar geestigheid, vooral ook van haar jeugd, die bij haar beslist langer duurde dan bij vele anderen.

In het goud

Toen ze in 1963 veertig jaren werkzaam was in het jeugdwerk, had ze er het liefst „niets aan gedaan”. Ze wilde niet in het middelpunt staan (we plaagden haar, als ze zei dat ze verlegen was). Ze zocht geen waardering voor zich zelf, had wel waardering voor wat anderen deden. Maar ze is erg gelukkig geweest met de wijze waarop ze gehuldigd werd, niet het minst met de ontvangen eremedaille in goud van de Orde van Oranje-Nassau. Ds. J. A. Vink schreef bij die gelegenheid: „In de glans van het goud schittert voor haar en voor ons ook de genade en de ere die de HEERE geeft!” Zó heeft ze de medaille aanvaard én gedragen. De 29ste april 1963 is voor haar een onvergetelijke dag geweest, ze kon er na jaren nog zo echt dankbaar over praten. En in haar bureau ligt keurig het Calvinistisch Jongelingsblad van 10 mei 1963, waarin over haar jubileum werd geschreven.

Ze bleef het werk voor de bond doen tot begin 1969. Een groot deel van haar taak was reeds door anderen overgenomen, maar ze bleef nog zo graag bij het werk betrokken en woonde zo graag de vergaderingen bij. Ook voor „Opbouw” verrichtte ze verschillende

werkzaamheden. Totdat het steeds moeilijker werd door de achteruitgang van haar ogen.

Over de ontwikkeling van het kerkelijk leven in de laatste jaren heeft ze veel verdriet gehad. Ze leed met anderen mee om ondervonden onrecht. Het besluit van het bestuur van de Jongelingsbond in april 1970 om een aantal redactieleden heen te zenden kon ze eigenlijk niet verdragen. En op haar eigen wijze trachtte ze per brief een bemoedigend woord te geven. Zij wist haar plaats in de kerk, in Gods gemeente. Ze was niet bang om „buiten het verband” te geraken, want ze wist, dat boven kerkverbanden uit gaat de band tussen de hemelse Vader en Zijn kinderen.

Geen program...

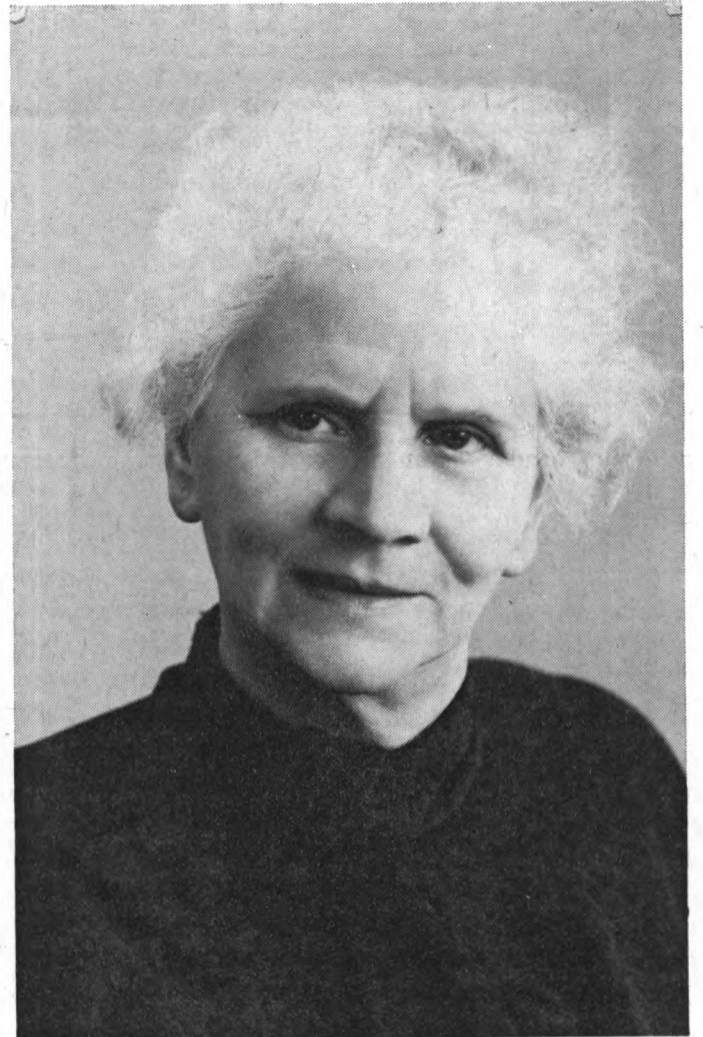
Tini Kok wilde nog zo graag wat blijven werken, ze wilde zo graag nog een taak hebben. Toen aan haar enkele dagen voor haar sterven werd gevraagd, of ze nog wel beter wilde worden, antwoordde ze: „Als ik nog een taak heb...”. Maar ze zag geen taak meer, want ze was langzamerhand helemaal blind geworden.

Zij, die zo graag las, kón niet meer lezen.

Zij, die reeds zo veel afbraak in haar leven had gezien, zag tenslotte haar wereldje steeds kleiner worden.

Van de HEERE

Nu moet ik denken aan die andere spreuk in de huiskamer in Leersum: „Dit is de dag, die de HEERE gemaakt heeft.” Elke dag was voor haar een dag van de HEERE, niet alleen de goede dag, maar ook de kwade dag waarover de Prediker schrijft (hoofdstuk 7). Het goede heeft ze graag aanvaard in haar leven, ze heeft getracht ook het kwade aan te ne-

men. Want ze geloofde, dat elke dag door de HEERE is gemaakt.

Óók de dagen, waarop haar leven in smalere banen werd geleid.

Óók de dag, waarop ze zich veel zag ontnomen, dat ze nog graag had willen behouden.

Óók de dag, waarop het haar duidelijk werd, dat ze op een gegeven moment niets meer zou kunnen zien, ook al had ze nog een kleine hoop, dat een operatie zou helpen.

Óók die dag, zondag 20 september 1970, toen ze na de ochtendkerkdienst zich zó ziek voelde, dat ze naar bed ging. Misschien begreep ze toen nog niet, dat ze niet meer zou opstaan. Misschien ook wel, al heeft ze het niet uitgesproken.

Óók die dag, zondag 27 september 1970, toen ze zó ziek was, dat ze niet veel meer merkte, maar toch bewust aanvaardde, dat ze naar het ziekenhuis zou gaan. 's Avonds zei ze met haar nicht, die naar haar is genoemd, Zondag 1 van de Catechismus op, zo goed als het ging. En toen haar nicht even ophield, zei ze kort en beslist: „Kom, verder...” Ze wás getroost in leven en sterven!

Ik geloof, dat ze blij is geweest dat ze ging sterven, dat die grote zorg, die blindheid, niet meer gedragen behoefde te worden.

En zo is ze dan op 1 oktober 1970 gestorven, rustig, alleen, plotseling ook, bescheiden. Zo is ze — om het te zeggen met een woord dat ze zelf wel gebruikte — ópgenomen. Ze verlangde naar de hemel, omdat ze geloofde in de nieuwe aarde.

Kleine tederheden

En nu de laatste spreuk: „Het leven tiert op kleine tederheden.”

Ze heeft het in haar leven laten zien, wat dat betekent.

Kleine tederheden: een brief aan iemand, die bemoediging nodig heeft, een kaart voor een ziek kind (in haar bureau vond ik een schrift met namen van zieke kinderen met precies daarbij geschreven wat ze mankeerden), een telefoontje naar iemand die in de put zat. Ze zocht het niet in het grote, maar in het kleine. Ze wilde ook niet groot zijn, maar klein blijven. De kleine zielen in het boek van Couperus bleven klein, omdat ze groot wilden zijn. Tini Kok wilde klein zijn, daarom was ze groot!

Het blind-zijn gaf haar moeite, verdriet, zorg, ook al wist ze zich hierin onder de vleugels van haar Heiland. Ze was bang het niet áán te kunnen.

Ze moet het als een tederheid van haar hemelse Vader hebben ervaren, dat Hij die zorg van haar ging wegnemen. Ze heeft het in de laatste dagen, die de HEERE hier voor haar nog maakte, niet meer kunnen zeggen, al was af en toe toch te zien, dat ze met haar gedachten nog werkzaam was. Om die tederheid van God moet ze blij zijn geweest.

Toen ik zondagmiddags voor haar sterven haar Psalm 138 voorlas en kwam bij vers 3 („Ten dage dat ik riep, hebt Gij mij geantwoord...”), lichtten haar ogen als het ware even op en knikte ze met een glimlach.

Ten dage dat ik riep... Ze wist, hoe ze roepen moest.

En ze kreeg antwoord.

Ook deze dag

Nu is ze niet meer bij ons.

We zullen haar missen, haar zuster in Leersum wel het meest.

Er is weer een leegte gekomen.
Maar er is troost:

„De tijd valt lang voor hen die waken,
maar God zal samen wakker maken,
die Hij gescheiden tot Zich riep.”

Deze woorden van Willem de Mérode vond ik door haar opgeschreven in één van haar schriften.

Ook donderdag 1 oktober 1970, toen ze om ongeveer 10 minuten voor 8 's morgens insliep, was een dag van Hem. God maakte een einde aan de aardse taak van Tini Kok. Zij was bang geen taak meer te hebben, welnu,

God had hier voor haar ook geen taak meer.
Haar werk was af. Hij voleindigde Zijn werk aan haar.

Ze wilde nooit voorop lopen, geen vóór-gangster zijn. Toch ging ze vaak vóór.
In geloof!
In hoop!
In liefde!

Aan haar zal vervuld worden het woord uit Hebréeën 9:28: „Christus zal éénmaal zonder zonde aanschouwd worden door hen die Hem tot hun heil verwachten.”

Post tenebras Lux!
Na de duisternis het Licht!

VEILIG

„Hij zal u dekken met Zijne vlerken,
en onder Zijne vleugelen zult gij
betrouwen....”

Ps. 91:4a

TEN ALLEN TIJDE VEILIG

Zóó wil de mensch zich geborgen weten voor alle kwaad.

Zóó kan en mag de geloovige zich gevoelen: volkomen veilig in leven en sterven.

Deze geheele Psalm spreekt van dit heerlijk Godsbetrouwen met schoone beelden. In de Statenvertaling luidt het opschrift: „Gods bescherming ten opzichte van degenen, die zich geheel op den Heere verlaten.”

Er zijn weinig dingen zóó zwaar voor den mensch, als zich volkomen overgeven aan een ander.

In diepsten zin kan alléén de GELOVIGE dit doen.

En dan uitsluitend aan Zijn God.

Van genade leven begeeren we van nature niet. En ons op Gods genade verlaten, voor nu en eeuwig, hoe moeilijk is meermalen de strijd om dát te kunnen.

De oud-testamentische dichter zal dat wel geweten hebben.

En de Heere Zelf kent onze moeilijkheden ook in dit opzicht. Hij immers weet wat maaxsel wij zijn, gedachtig zijnde dat wij stof zijn!

Ook met onzen strijd, **JUIST** met onzen strijd van niet-kunnen en... niet-willen-overgeven ons-zelf, ons bestaan, ons leven aan Hem, den Heere, moeten we tot dien God rechtstreeks gaan.

Nimmer laat Hij beschaamd staan degenen die tot Hem de toevlucht nemen.

Lees dezen 91sten Psalm, en gelóóf het woord van Uw God.

Ons wordt **NIET** toegezegd dat geen leed ons kan treffen; maar in **ALLE** levensomstandigheden mogen we op den Heere en Zijn Woord staat maken.

Indien Gods wijsheid het noodig keurt den geloovige in angst en nood te brengen, **DEZE** belofte is onbedriegelijk: **ALLE** dingen moeten medewerken ten goede.

Wij willen dikwijls zoo graag van te voren moed en kracht ontvangen voor komend lijden en naderend leed.

Maar God geeft ons die op **ZIJN** tijd, dat is het enig juiste moment.

Niet wanneer **WIJ** meenen, dat Zijn oogenblik tot hulp nu gekomen is, omdat wij ons levenschip in felle branding weten.

Maar op **ZIJN TIJD**; soms eerst in de derde of vierde nachtwake, komt Zijn stem tot ons: Wat zijt gij vreesachtig, klein-geloovige, zie hier ben Ik.

En dan is er de groote blijdschap diep in onze ziel, dat **FEITELIJK** nu niets ons meer wáárlijk deren kan.

Dan bloeit óp het geloof in dien Vader, zonder Wiens wil geen haar van ons hoofd kan gekrenkt. Dan is daar de zuivere zieleblijdschap door Gods genade: veilig **HOE** 't ook ga.

En dan troost de Heere ons met Zijn eigen Woord, in teere beelden ons sprekend van de bedekking onder Zijne vleugelen, van geborgen zijn bij Hem.

Alleen de Heilige Geest kan die **ECHTE, BLIJVENDE** vreugde in onze harten werken. De Trooster, dien Christus, de verhoogde Koning, ons gezonden heeft.

Hij troost ons in ons verdriet om onze zonden;

Hij sterkt ons in den dagelijkschen strijd tegen het kwade; Hij maakt ons Christus en al Zijne weldaden deelachtig.

Hij troost ons óók als de angst op ons aanstormt over de vergankelijkheid, en we de aardschen dingen álmeer zien afbrokkelen, rondom ons en in eigen leven.

Dan stelt Hij onze zielen gerust en herinnert ons aan Gods belofte: „Hij zal u dekken met Zijne vlerken, en onder Zijne vleugelen zult gij betrouwen”.

Veilig — volkomen en voor eeuwig.

U.

T.K.

Zo'n baard!

Heeft úw kerkeraad ook al baarden? Of bestaat die alleen uit ouwetjes? Want (gek hè?) er was een tijd, dat alleen de oude garde baarden droeg — en dat de jongeren hun jeugdige aard met blanke gezichten moesten bewijzen. Maar vandaag loopt de klok achteruit. Vandaag zijn het de degelijke en goed-gefundeerde en doorgewinterde mannen, die baardeloos door het leven gaan — terwijl de jeugd, uit welken hoofde dan ook, tracht een baard te kweken zo haast men zulks hebben kan.

Daar zit nog al iets aan zo'n baard. Onze

Vervolg van pag. 199

De klop op de deur

ditioneel geformuleerde „zekerheden des geloofs” torsend, worden in hun geloven vaak zwaar op de proef gesteld. Maar hoe tragisch en paradoxaal de politieke en maatschappelijke situaties ook zijn, de uitzichtloosheid wordt benauwend wanneer het „ik weet het niet meer” niet gevolgd wordt door de vraag „maar wat geloof je dan?” Het antwoord op deze vraag, dat de verlossende hand van Jezus Christus de uitzichtloosheid in principe doorbreekt en perspectief biedt, is nl. van beslissende betekenis voor de visie op je eigen tijd.

Ina Boudier-Bakker laat hier en daar de geestelijke armoede en de leegte van het niet geloven in God en Jezus Christus duidelijk zien. Francine Craets brengt het geloof ter sprake (4-de boek, IX). Zij neemt het haar ouders haast kwalijk, dat ze dit thuis niet gekend hebben. Er moest toch iets zijn om je leven op te bouwen? Zij verwijt haar vader niets, want ze hadden het gelukkig thuis, maar zij miste iets om je aan vast te houden — boven het leven uit. Als haar vader dan voorzichtig suggereert: je bedoelt — godsdienst?, antwoordt Francine: „Nee, — godsdienst — aan dat woord heb ik een hekel. Ik bedoel geloof”.

Na een lange poos vervolgt haar vader weifelend: we hebben je toch naar catechisatie laten gaan. Het antwoord van Francine is dan echter vernietigend: „Maar dat was het niet. Wat je mee moet krijgen, dat hebben wij ook op de catechisatie niet mee gekregen. Ik bedoel: het levende. Ja vader. Ik meen, dat het zó had moeten leven in jullie, dat het overging in ons — het een onafscheidelijk deel van ons ook werd.”

Later verwijt Annètte zichzelf na het overlijden van een van haar kinderen: ik heb hem het vaste geloof niet meegegeven, ik heb hem de strijd alleen laten uitvechten.

Annètte en haar vriendin Stance Bremer gingen vroeger wel naar de kerk, maar het had in hun leven weinig betekenis gehad. Later kwamen ze er niet meer. Dat deed je niet in hun kringen...

Ina Boudier-Bakker beschrijft verschillende mensen die zoeken.

Zij zoeken o.a. naar de zin van hun bestaan.

Zij ervaren de voorspoed en genieten van hun rijkdommen en toch...

Zij zoeken naar de bevrijding van hun geestelijke uitzichtloosheid en eenzaamheid.

Zij zoeken een ankerplaats voor hun leven.

Een ankerplaats, zonder welke het niet mogelijk is antwoord te geven op „de klop op de deur”.

voorouders vonden de baard stoer, echt mannelijk. Zij zongen in vroeger eeuwen:

Al die willen de zee bevaren
dat moeten mannen met baarden zijn!
Jan, Piet, Joris en Korneel
die hebben baarden, die hebben
baarden,
Jan, Piet, Joris en Korneel
die hebben baarden, die varen mee!

Alstublieft, dat is toch stoer oudhollands? Maar ook in de vorige eeuw was de baard nog in hoge ere. Was het niet een frans filosoof die beweerde: een zoen zonder baard is als een ei zonder zout? Nu dan, Mijn vader droeg levenslang een baard, mijn beide grootvaders droegen een baard, een iegelijk de zijne, en van tenminste twee overgrootvaders weet ik dat ze baarden droegen, en hoe!

Dat is er dan uit gegaan. Napoleon droeg geen baard maar was toch een grand uomo, zoals van Beethoven hem noemde in zijn vijfde symphonie. Daarmee kreeg de baard een gevoelige knauw. In de kerk, waar alles wat de wereld biedt in vertraagd tempo gevolgd wordt, ging de baard er ook uit, zij het wat later. Toen de generale synode van Amsterdam-1936 (een van de onzalige stations op de weg naar kerkelijke decadentie) haar oordeel over de „nieuwlichters” zou geven, hoonde een kerkelijk hoogleraar de jonge predikanten als „baardeloze knapen”. Een knap scheldwoord, want de man kon er nooit op gegrepen worden, maar de smaad kwam evengoed aan. „Baardeloze knapen” rijmt op „waardeloze knapen”, hetwelk is overgezet zijnde: belialsmannen. Maar dat zei hij niet. Hij zei alleen dat ze „nog” geen baard droegen en daarom in Jericho moesten blijven, tot ze zich konden vertonen.

—o—

Jericho? Wat was dat ook weer voor een geschiedenis? Dat was uit de tijd van David. Een koning der Ammonieten stierf. David stuurde een deputaatschap om zijn rouwbeklag over te brengen want — zei hij — de man was altijd goed voor hem geweest. Toen zeiden de adviseurs tegen de jonge Ammonietische koning: ze komen zeker voor rouwbeklag? Het is enkel om te spionneren, wat wij uwe majesteit brommen! En de jonge koning beledigde David door diens gezantschap met halve baarden en halve hemden terug te sturen. Over de Jordaan kwamen ze het eerst in de stad Jericho. Van daar uit stuurden ze een telegram naar David, want ze durfden zich niet te vertonen. En die antwoordde: blijft te Jericho, totdat jullie baarden weer gegroeid zijn. Daarna is die schennende daad de jonge koning der Ammonieten zuur opgebroken. Want dit leek naar niets: de halve baard wegscheren was even erg als hun kleren half afknippen. Deze mannen stonden zich dood te schamen. Van een baard moest men afblijven!

—o—

De baard was in vroeger tijden dan ook iets onaantastbaars, zo iets als een onverwoestbaar persoonlijk kenmerk. Je raakte iemands baard niet aan (wist u dat de Javaan de aanraking van zijn hoofdtooi als een dodelijke belediging beschouwt?) tenzij wanneer men érg intiem met iemand was. Joab, een van Davids generaals, vatte de baard van Amasa „om hem te kussen” en Amasa was door dit amicale gebaar zo vereerd, dat hij er nauwelijks erg in had dat Joab hem meteen de hartsvanger onder zijn vijfde rib stak.

Vandaar ook, dat men in dagen van rouw en schaamte het eerst naar zijn baard greep en deze als een overtolligheid beschouwde. Ezra trok zich de baard uit en zat verslagen

neer, toen hij hoorde dat de priesters des Heeren zich hadden afgegeven met de dochters van heidenen.

Jesaja kondigde aan dat de koning van Babel „de baard van Israël zou komen afscheren”: zijn status, zijn naam, zijn eer en ook zijn volk wegroven.

Jeremia klaagde over Moab: dat alle baarden ingekort waren van leed, berouw en schaamte om Gods oordelen. Let even op: bij deze gedeeltelijke scheerpartij kwamen ook insnijdingen in de handen voor, die u eveneens bij de Baälpriesters in Elia's dagen tegenkwam, en ook bij de revolutie van Ismaël, de zoon van Nethanja. Die insnijdingen hadden te maken met heidense bezweringsriten — en het gedeeltelijk afscheren van de baard dus ook. Vandaar dat de Heere al door Mozes aan zijn volk verbood, zich met die gewoonten in te laten: ge zult de rand van de baard niet afscheren (Lev. 19) hetgeen daar staat tussen toverij, bezwering en ontucht in.

Wat een wonder dat Ezechiël de aandacht van zijn volk trok, toen hij in zijn reeks wondertekenen zijn baard eraan waagde om Gods boodschap duidelijk te maken.

En dan zijn er van de baard van Aäron zeer heerlijke dingen gezegd. Hij was immers gezalfd tot eerste hogepriester, voorvader van alle priesters en hogepriesters. De speciale geurige zalfolie was hem over het hoofd gegoten en was door zijn baard tot in zijn revers getrokken — bleef daar levenslang geuren. Die geur is bezongen in psalm 133. Als broeders en zusters met elkaar willen „samenwonen”, het bij elkaar kunnen uithouden, met elkaar willen omgaan, dan is dit zo kostelijk als de geur van Aärons baard, zong David.

—o—

Zo zit dat met die baard, sinds overoude tijden. Arabieren zweren bij de baard van Mohammed, christenen denken bij de gemeenschap der heiligen aan de baard van Aäron. De arabieren houden zich volstrekt niet aan hun eden — en ook de christenen willen vaak volstrekt niet met elkaar samenwonen, al is hun Aärons baard als symbool aangewezen voor het christelijk klimaat.

De baard, van huis uit het symbool van betrouwbaarheid, gezetenheid, volwassenheid, is dan ook vaak verloochend en verworpen tot een altaar der ijdelheid of — als in onze dagen — tot een symbool van weerbarstigheid. Onze kabouters dragen baarden, voor zover ze het kunnen opbrengen. Onze jeugd verrast ons met wat onzekere vlasbaardjes. Onze militairen mogen nu ook hun baard laten staan. Fijn voor die jongens: weer een stukje democratie gewonnen. Waarschijnlijk is hier wel enig verband met de moderne negatieve levenshouding ten opzichte van de „establishment” aanwijsbaar? Nu, van mij mogen ze. Van u ook?

Maar met een beetje zelf- en mensenkennis kijkt u wel door zo'n baard heen. Bij de een ziet u de baard als camouflage van grootse onbenulligheid. Bij de ander blijkt de baard een eerlijke uiting van volwassenheid te zijn. Bij de een duidt de baard op jeugdige ondernemingsdrang — bij de ander op ervaring en bezonnenheid. Zo zijn goeden en kwaden herkenbaar (of niet herkenbaar) aan hun baarden. Zo doet God zijn zon opgaan over bozen en goeden. Zo regent Hij over rechtvaardigen en onrechtvaardigen.

Tussen haakjes: kent u die anecdote over die kabouter? Zó'n baard!

Als goden sterven

SLOT

De moderne techniek wordt door De Graaff ook geheel geplaatst in het licht van de subjectiviteit. Het principe van de moderne techniek is de „Ewige Wiederkehr des Gleichen”: de eeuwige herhaling van hetzelfde. De oorspronkelijk in wezen unieke onherhaalbare mens is niet in overeenstemming met het wezen van deze techniek. De daemon van de techniek heeft vele nivellerende machten ingezet om de mens van zijn oorspronkelijk wezen te vervreemden. Ook Karl Marx heeft dit gezien. Over de techniek zegt De Graaff geweldig mooie dingen, maar in zijn visie is hij daarin misschien toch wel wat eenzijdig. De techniek heeft, dacht ik, ook wel wezenlijke vooruitgang gebracht en de mens een beter bestaan geschonken. Dan vaak wel een leeg bestaan, welke de mens weer op gaat vullen met zijn afgoden, want aanbidden moet de mens, daarvoor is hij een religieus wezen. Maar dat is geen technisch, maar een religieus probleem in wezen. Zo zegt hij: De gesloten wereld, die Nietzsche in zijn visioen van de „Ewige Wiederkehr des Gleichen” schouwde, is in de computer volkomen concreet geworden. Ook het gesprek van vandaag wordt door de gesprekstechniek volkomen vernietigd. De daemonie is duidelijk openbaar. In de sociologie, psychologie en zelfs psychiatrie wordt het menselijk gesprek, dat eens de keerzijde was van het gesprek met God evenzeer vernietigd. Ziet Dr De Graaff de zaken hier niet wat te somber, zeker wat de opmerkingen over de techniek betreft? Dat de computer de mens in zijn wezen aantast, geloof ik niet. Hier heeft Prof. v. Riessen betere dingen over gezegd. vind ik.

Waarom heb ik dit boek zo uitvoerig besproken, waarbij ik opmerkt, dat mijn opmerkingen over de inhoud van zijn boek beperkt zijn. Dr De Graaff zegt ontzaggelijk veel in zijn boek. Ik dacht, dat kritiek op zijn boek gegeven moet worden, maar dat het niettemin een boeiend en ook leerzaam boek is. In dit boek komt weer duidelijk naar voren hoe alle eeuwen door de kerk gevangen is geweest in de greep van theologen en filosofen. Dat wisten U en ik al wel, maar in De Graaff's boek wordt dit zo concreet aangegeven en worden de filosofieën tot op de wortel blootgelegd. Mede door dit boek wordt de nog steeds actuele vraag ook weer opgeroepen inzake het wezen der theologie. Is theologie hetzelfde als filosofie? Een bespreking hiervan valt buiten het kader van deze boekbespreking. Waren de theologen in het verleden niet veel meer filosofen? De Calvinistische Wijsbegeerte der Wetsidee heeft gesteld, dat de theologie niet met behulp van eigen middelen haar grenzen kan bepalen, maar de filosofie daarbij nodig heeft. Op dit punt ga ik niet verder in. Wie hierover nader geïnformeerd wil zijn, leze de 7 delen van Prof. Popma „Levensbeschouwing” door, alsmede de collegedictaten van Dooyeweerd. Persoonlijk heb ik overigens het meeste van de hoogleraren Prof. Mekkes en Zuidema geleerd. Ook van deze hoogleraren zijn verschillende publicaties voorhanden.

Hebben wij als gelovigen wel allemaal te maken met de filosofen en theologen, zult U wellicht vragen. Wij hebben de bijbel en laten wij ons verre houden van al dat (vaak verkeerde) filosofisch gepraat. Ik dacht, dat het idee van Dr Abraham Kuyper om een Vrije Universiteit te stichten juist is geweest, ook al zien wij thans, dat de V.U. mede overspoeld wordt door het modernisme van vandaag. God schiep de mens niet zoals Hij het dier heeft geschapen. Het dier leeft instinctief en kan niet zondigen. De mens is gesteld door God in de vrijheid met de mogelijkheid te zondigen. Toen de mens in zonde viel, heeft God niet de mens vernietigd, maar de mens de opdracht om cultuurbouwer te zijn blijven geven. Deze opdracht bleef ook na de zondeval gehandhaafd. Ik dacht, dat het zo ook ligt met de christelijke wetenschappelijke arbeid. De opdracht blijft, al vallen de christenen hier in veel zonden en lopen zij vaak vreemde goden achterna.

Ik dacht, dat dit wel eens gezegd mocht worden in een Gereformeerd blad. Ik meen te kunnen stellen, dat veel predikanten bijv. cultuurmijders zijn. Van filosofie behoeven ze naar hun mening geen verstand te hebben. (Behalve dan van hun eigen filosofieën natuurlijk.) Hun opleiding heeft in deze in het verleden ook tekort geschoten, dacht ik. Houden wij ons niet met filosofie bezig; de wereld doet het wel en komt dan met allerlei valse ideologieën aanzetten. Hoe kan dat ook anders. Dergelijke valse ideologieën overspoelen thans (en altijd al trouwens) de wereld en grijpen breed om zich heen. Onze jeugd wordt door deze ideologieën ook gegrepen. Boven dien, niemand maakt zich los van de geest van zijn tijd. Ook niet al leest hij of zij nog zo trouw de bijbel. Wat natuurlijk de

enige mensen, zegt De Graaff, die deze vermomming doorzagen. Dat betekent, dat veel zgn. verwerping van Christus door de Joden in diepste wezen een verwerping van de sar, van het tussenwezen, van de god van het avondland is en geenszins een verwerping van Jezus. Het is dan duidelijk zo zegt de auteur, dat het tussenwezen zich met een diepe haat keerde tegen het Volk (met een hoofdletter), dat zijn vermomming doorzag. Hier zet ik toch wel zeer grote vraagtekens. De Joden zouden in feite dus niet Jezus verworpen hebben? Die conclusie moet er toch wel uit volgen. En waarom het volk der Joden hier met een hoofdletter geschreven? Cru gezegd: de aap (M. Buber) komt hier toch wel heel duidelijk uit de mouw. Met excuses aan M. Buber, die een bekwaam Joods exegeet en bijbelvertaler wordt genoemd, die ons natuurlijk ook veel kan leren.

Waarom heb ik dit boek zo uitvoerig besproken, waarbij ik opmerkt, dat mijn opmerkingen over de inhoud van zijn boek beperkt zijn. Dr De Graaff zegt ontzaggelijk veel in zijn boek. Ik dacht, dat kritiek op zijn boek gegeven moet worden, maar dat het niettemin een boeiend en ook leerzaam boek is. In dit boek komt weer duidelijk naar voren hoe alle eeuwen door de kerk gevangen is geweest in de greep van theologen en filosofen. Dat wisten U en ik al wel, maar in De Graaff's boek wordt dit zo concreet aangegeven en worden de filosofieën tot op de wortel blootgelegd. Mede door dit boek wordt de nog steeds actuele vraag ook weer opgeroepen inzake het wezen der theologie. Is theologie hetzelfde als filosofie? Een bespreking hiervan valt buiten het kader van deze boekbespreking. Waren de theologen in het verleden niet veel meer filosofen? De Calvinistische Wijsbegeerte der Wetsidee heeft gesteld, dat de theologie niet met behulp van eigen middelen haar grenzen kan bepalen, maar de filosofie daarbij nodig heeft. Op dit punt ga ik niet verder in. Wie hierover nader geïnformeerd wil zijn, leze de 7 delen van Prof. Popma „Levensbeschouwing” door, alsmede de collegedictaten van Dooyeweerd. Persoonlijk heb ik overigens het meeste van de hoogleraren Prof. Mekkes en Zuidema geleerd. Ook van deze hoogleraren zijn verschillende publicaties voorhanden.

Hebben wij als gelovigen wel allemaal te maken met de filosofen en theologen, zult U wellicht vragen. Wij hebben de bijbel en laten wij ons verre houden van al dat (vaak verkeerde) filosofisch gepraat. Ik dacht, dat het idee van Dr Abraham Kuyper om een Vrije Universiteit te stichten juist is geweest, ook al zien wij thans, dat de V.U. mede overspoeld wordt door het modernisme van vandaag. God schiep de mens niet zoals Hij het dier heeft geschapen. Het dier leeft instinctief en kan niet zondigen. De mens is gesteld door God in de vrijheid met de mogelijkheid te zondigen. Toen de mens in zonde viel, heeft God niet de mens vernietigd, maar de mens de opdracht om cultuurbouwer te zijn blijven geven. Deze opdracht bleef ook na de zondeval gehandhaafd. Ik dacht, dat het zo ook ligt met de christelijke wetenschappelijke arbeid. De opdracht blijft, al vallen de christenen hier in veel zonden en lopen zij vaak vreemde goden achterna.

Ik dacht, dat dit wel eens gezegd mocht worden in een Gereformeerd blad. Ik meen te kunnen stellen, dat veel predikanten bijv. cultuurmijders zijn. Van filosofie behoeven ze naar hun mening geen verstand te hebben. (Behalve dan van hun eigen filosofieën natuurlijk.) Hun opleiding heeft in deze in het verleden ook tekort geschoten, dacht ik. Houden wij ons niet met filosofie bezig; de wereld doet het wel en komt dan met allerlei valse ideologieën aanzetten. Hoe kan dat ook anders. Dergelijke valse ideologieën overspoelen thans (en altijd al trouwens) de wereld en grijpen breed om zich heen. Onze jeugd wordt door deze ideologieën ook gegrepen. Boven dien, niemand maakt zich los van de geest van zijn tijd. Ook niet al leest hij of zij nog zo trouw de bijbel. Wat natuurlijk de

eerste vereiste blijft ook om de valse ideologieën te doorzien en ze te ontmaskeren. Al blijft actueel de opmerking van Prof. K. Schilder: Gezegd mijn verstandige wijkouderling, die goed huisbezoek doet: een cultuurkracht, al weet hij 't waarschijnlijk zelf niet. (Christus en Cultuur, blz. 119) Prof. Schilder had zelf trouwens een grote kennis van theologie en filosofie.

Maken wij geen studie van de ideologieën, welke de wereld van vandaag beheersen, dan zal een gesprek met de „vijand in de poort” ook tot kortsluiting moeten lijden. Het is dan ook moeilijk om de wereld haar eigen afgoden te laten zien en te laten ontdekken. We zullen in de „huid” van de ongelovige moeten kunnen kruipen, cru gezegd. Pas dan vaak slaat het Evangelie bij de wereld aan. Hetgeen niet in strijd behoeft te zijn met de eenvoudige verkondiging van het Evangelie. Maar daarmee wordt vaak alleen maar voor eigen parochie gepreekt. Bovendien kunnen wij van de wereld ook wel wat leren, al denken we vaak van niet. Lopen wij als Gereformeerden niet vaak het gevaar de werkelijkheid te reduceren aan de hand van intellectuele dogmata?

Ik dacht, dat ook Prof. K. Schilder aan dit gevaar niet geheel is ontsnapt. Of in de geest van Dr De Graaff gezegd: ook goden kunnen struikelen.

Een omissie van zijn boek vind ik wel, dat hij over de jongste tijd te weinig zegt. Een filosoof als bijv. Marcuse had in het boek niet mogen ontbreken, vind ik. Speelt hier zijn visie van bestaande goddelijke tussenwezens wellicht hem parten? Het huidige studentenprotest is niet te verklaren zonder de ideologieën van Marcuse, welke in wezen anarchistisch zijn —. Iets daarover. Twee boeken van Marcuse zijn van belang: One-Dimensional Man en Eros and Civilization. De fout van de maatschappij van vandaag, zegt Marcuse, is, dat zij een-dimensionaal is en de schuld daarvan is gelegen in de techniek. Een-dimensionaal: arbeiders en werkgevers hebben in de moderne hoog geïndustrialiseerde maatschappij gelijkgerichte belangen gekregen. De een-dimensionaliteit beheerst het gehele leven, zegt Marcuse. Het protest kan dan ook niet meer van arbeiderskant komen, maar van studentenzijde. Van die zijde moet de moderne maatschappij omgebogen worden met behulp dan natuurlijk van de verlichte ideeën van Marcuse. Eros and Civilization: Eros is de drift voor handhaving van leven en genot. Eros streeft naar een leven van tijdloos genot en is daarom a-historisch en a-sociaal. De tegenpool is Thanatos: de doodsdrijf. Thanatos bindt ons aan de tijd en verkondigt de eindigheid van alle zinnelijke genot. De extra-repressie ontstaat dan, volgens Marcuse, welke ons zinnelijk genot verhindert en het zgn. „reality-principle” wordt dominerend tegenover het „pleasure-principle” van de niet onderdrukte eros. Onze technische maatschappij verhindert echter het zinnelijk genot. Het zinnelijk genot wordt ook georganiseerd door de extra-repressie van de massa-maatschappij.

Sexualiteit is dan een deel van eros en oorspronkelijk niet bestemd voor monogamie en procreatie, maar voor genot. De idee van monogamie en procreatie is gevolg van valse Joods-Christelijke moraliteit, die de repressie van de repressieve maatschappij vertegenwoordigt. Verklaarbaar worden zo de studentenprotesten voor een andere maatschappij en de propaganda voor een ongebonden seksuele moraal.

Ik zal moeten eindigen. Wellicht kan het nuttig zijn enige literatuuropgave te verstrekken. Bij de Wereldbibliotheek is een Nederlandse vertaling van het boek van Nietzsche verschenen: Aldus sprak Zarathoestra. (vertaling van Dr P. Endt en H. Marsman). Verder heeft over Marcuse Prof. Zuidema een boek geschreven: De revolutionaire maatschappijkritiek van Herbert Marcuse (Uitg. Buijten en Schipperheijn). Voorts schreef Prof. Zuidema een boekje over de (on)geloofwaardigheid van onze economische orde, waarin de visie van Prof. H. J. van Zuthem, hoogleraar bedrijfssociologie aan de V.U. wordt „ontmaskerd” als te zijn de visie van

Haarlem - Drs L. van Klinken

Marcuse. Dit laatste is een kostelijk boekje. (Uitg. Buijten en Schipperheijn). Genoemd kan ook worden „Confrontatie met de revolutie” een bundel uitgegeven door „Lucerna” naar aanleiding van het Paascongres voor Geref. studenten en academici in 1969 te Dribergen gehouden. Aan deze bundel ontleende ik de opmerkingen inzake Marcuse.

KERKNIEUWS

Beroepen: te Kampen: ds. H. Stolk te O-Flevoland; te Katwijk-B en Valkenburg-B: ds. A. Jagersma te Groningen-O.; te Zaandam-B en Krommenie-B: ds. B. van Riet te Bolnes-Slikkerveer; te Mariënberg: ds. A. C. Haitsma te Zaamslag.

Aangenomen: naar Hoogeveen-B: ds. H. Mostert te Harderwijk.

Bedankt: voor Hoogkerk: ds. S. Cnossen te Vollenhove-Cadoelen; voor Zuidhorn: ds. H. Mostert te Harderwijk.

Kort verslag van de Vergadering van Kerken in het ressort Arnhem, gehouden op 23 sept. '70 te Velp.

Aanwezig zijn afgevaardigden van de kerken te Arnhem, Ede, Nijmegen, Oosterbeek/Wolfheze, Velp en Wageningen.

1. Namens de uitnodigende kerk opent ds. J. C. Janse de vergadering, laat zingen Ps. 76 : 1 en 2; leest Coll. 4 : 7-18 en gaat voor in gebed;

2. Na een kort woord van welkom wordt zonder hoofdelijke stemming als praeses der vergadering aangewezen ds. J. C. Janse en als scriba br. G. Puttenstein;

3. Het agendum wordt vastgesteld;

4. Naar aanleiding van een tweetal (door de kerken Ede en Velp) ingediende voorstellen wordt uitvoerig gediscussieerd omtrent de basis van toekomstige samenwerking. Hoewel algemeen van mening dat kerkordelijke regels gewenst zijn wordt een nadere stipulering voor het moment niet van doorslaggevende betekenis geacht. Besloten wordt de samenwerking in kerkverbandelijke vorm voort te zetten;

5. Aan een van deputaten art. 11 K.O. in het ressort Zutphen ontvangen steunverzoeken behoeve van de hulpbehoevende kerken Aalten en Winterswijk zal worden voldaan. De kerk van Wageningen zal de bijdragen der kerken ontvangen, resp. afdragen, en overleg plegen of, en in hoeverre, meerdere hulp gewenst is;

6. Verschillende aspecten, verband houdende met de preekvoorziening van de gemeenten, worden besproken, zulks naar aanleiding van een voorstel inzake een ruilschema voor predikanten;

7. Met betrekking tot een enkel onderwerp worden bij de rondvraag nadere informatie uitgewisseld;

8. De kerk van Wageningen wordt aangewezen als uitnodigende kerk voor de eerstvolgende vergadering in januari 1971;

9. Na dankgebed door ds. G. Roukema sluit de praeses de vergadering.

GEREF. KORRESPONDENTIEKLUB

voor dames en heren van alle leeft.
Inlichtingen Postbus 58, Den Helder

Een uitvoerig verslag van de vergadering van de

GEREFOMEERDE KERKEN VRIJGEMAAKT (buiten het verband) IN GELDERLAND

vindt U volgende week in het **WEEKBLAD KERKNIEUWS**

ABONNEERT U op het **Weekblad Kerknieuws**, postbus 2100, Den Haag. Tel. 070-838372. Postrekening 1534121

Dit nummer is afzonderlijk verkrijgbaar à f 1,-. Abonnementprijs f 17,40 per jaar. Wie zich voor een jaar als abonnee opgeeft, ontvangt een pocket als premie. **Bij voldoende belangstelling, verschijnt er in boekvorm een verslag van de synode van Hoogeveen. Prijs ± f 5,-.**

Christus zal éénmaal zonder zonde aanschouwd worden door hen die Hem tot hun heil verwachten. Hebreëen 9 : 28.

De HEERE heeft, nog onverwachts, tot Zich genomen onze zeer geliefde zuster, schoonzuster en tante

MARTINA KOK

op de leeftijd van 71 jaar.

Dat zij heenging in de vaste zekerheid van het geloof is ons tot troost.

Lunteren, R. KOK
J. KOK-VIVEEN
Haarlem, E. W. KOEN-KOK
P. KOEN
Leersum, M. M. T. KOK
neven en nichten

Leersum, 1 oktober 1970.
Planterslaan 43.

De begrafenis heeft plaats gehad te Utrecht op dinsdag 5 oktober.

In de zekere verwachting van de wederkomst van Christus is op 78-jarige leeftijd overleden mijn zorgzame man en onze zorgdragende vader, behuwdvader, groot- en overgrootvader, de Heer

JACOBUS JANSEN

Kapelle (Z.-Bev.):
C. P. Jansen-Holleman
Muiden:
G. Jansen
C. Jansen-Tijms
Amsterdam:
N. M. Jansen
Oost-Souburg:
W. F. G. Jansen
Scheveningen:
M. Jansen
Utrecht:
J. H. F. Jansen
J. J. Jansen-Pieterse
Kleinkinderen
en achterkleinkind

Kapelle (Z.-Bev.), 4 oktober 1970.
C. D. Vereekstraat 73.

De begrafenis heeft plaats gehad te Middelburg op vrijdag 5 oktober.

EILDERT LOUIS VUURBOOM

en

HELENE ANITA MARGO BLIJDDORP

wij zijn, met onze ouders, blij u te kunnen meedelen, dat wij op woensdag 14 oktober 1970 om 11.00 uur in het stadhuis van haarlem hopen te trouwen.

ter gelegenheid van ons huwelijk wordt om 15.00 uur in de petrakerk, limburglaan 3, heemstede, een kerkdienst gehouden, waarin ds. h. de jong zal voorgaan.

receptie van 16.30-17.30 uur in „het wapen van heemstede”, wilhelmina-plein 4, heemstede.

haarlem, uitdenbosstraat 2
enschede, faradaystraat 65
hoofddorp, kruisweg 598
harderwijk, hofdijkstraat 13

Het bestuur van de persvereniging „Opbouw” en de redactie van dit blad, delen U met droefheid mee het overlijden van Mejuffrouw

MARTINA KOK

in de ouderdom van 71 jaar.

Vanaf de oprichting tot dit voorjaar was zij de correctrice van ons blad.

Dankbaar gedenken we het vele werk dat zij, met zo veel liefde, gedaan heeft voor de kerk en het koninkrijk van onze Here Jezus Christus. De Here trooste haar familie.

Namens het bestuur,
W. Kaper, secretaris.
Namens de redactie,
H. Amelink, secretaris.

Met Zijn vlerken beschermt Hij u, en onder Zijn vleugelen vindt gij een toevlucht. Zijn trouw is schild en pantser. (Ps. 91 : 4)

De HEERE maakte na een kort ziekbed een einde aan de aardse taak van

TINI KOK,

van wie wij gedurende vele jaren zo veel vriendschap mochten ontvangen

Wij zijn God dankbaar voor de wijze, waarop zij in sterk geloof licht rondom zich verspreidde en haar rijke gaven in grote bescheidenheid in dienst stelde van anderen, in het bijzonder van de jeugd van de kerk.

Zaandam:
C. Camfferman
W. J. Camfferman-Dijk
Heerenveen:
C. Huizinga
M. F. Huizinga-Smilde
Amsterdam:
G. Janssen
G. Janssen-Baakman
Kampen:
C. Veenhof
M. M. Veenhof-Bakker
's-Gravenhage:
L. F. Venderbos
J. M. Venderbos-Rijken van Olst
Zutphen:
J. Werkman
N. Werkman-Rietveld
Zaltbommel:
P. C. v. Wijk
P. v. Wijk-van Noordennen

1 oktober 1970

Op 2 oktober nam de Here tot Zich onze geliefde vriend

JAC. KRAAN

Psalm 17 : 8.

H. Finke
H. Finke-Mulder

Kerkenveld, Burg. Jansstraat 25.